

Срђан Љ. Шљукић¹
Марица Н. Шљукић²
Универзитет у Новом Саду
Филозофски факултет
Одсек за социологију
Нови Сад (Србија)

УДК 316.323.73
141.82
316.344.23
Преједни научни рад
Примљен 10/06/2018
Прихваћен 22/06/2018
doi: 10.5937/socpreg52-17800

КОМУНИСТИЧКИ МАНИФЕСТ И СЕЉАШТВО XXI ВЕКА

Сажетак: Пре 170 година у *Комунистичком манифесту* К. Маркс и Ф. Енгелс дали су неколико прогноза у погледу будућих промена друштвене структуре. Према једној од њих, сељаштво је самим деловањем закона капитализма било осуђено на нестајање. Иако је од времена у којем је ово предвиђање изречено дошло до обимне деаграризације у великом делу света, као и до индустријализације пољопривредне производње, сељаштво не само што није нестало већ је у неким земљама дошло и до његовог повратка на друштвену сцену. Објашњење ових противречних процеса налазимо у теорији репезантизације (поновног посељачења) холандског социолога Ј. Д. ван дер Плега (Ploeg). Исте друштвене силе које изазивају депезантизацију (разсељачење), а то су модернизација, индустријализација и глобализација, провоцирају и отпор пољопривредника и њихову борбу за аутономију. Та се борба очитује у повратку сељачким обрасцима у бављењу пољопривредом.

Кључне речи: депезантизација, глобализација, индустријализација пољопривреде, *Комунистички манифест*, модернизација, репезантизација, сељаштво.

Идентификација елемената из којих се друштво састоји (састав), као и објашњење распореда и међусобног односа тих елемената (структура), једни су од најчешћих циљева у социолошким истраживањима. Истовремено треба приметити да су се састав друштва и друштвена структура редовно проучавали као динамичке категорије, тј. у њиховом развоју. Састав друштва је врло променљив: неки елементи нестају, неки нови се појављују. Друштвена структура је по свом карактеру још динамичнија, промене у односима међу елементима друштва још су чешће и израженије. Ово је случај и са саставом и структуром које производи подела рада у друштву, а што се сматра једним од најважнијих облика ових друштвених појава. Како су се мењали рад и подела рада, тако су се мењали и структура и састав друштва.

У овом се раду бавимо судбином сељаштва, веома старог друштвеног елемента (слоја, класе) чије се постојање темељи управо на подели рада и који је био, на различите начине, део свих познатих историјских формација. Оно што овде представља наш проблем јесте чињеница да тај друштвени слој, упркос томе што му је „смртна

¹ ssljukic@yahoo.com

² maricass19@gmail.com

пресуда” изречена још пре стотину и седамдесет година у *Комунистичком манифесту* (Marx & Engels, 1945), као да одбија да „умре”, тј. нестане из друштва и пресели се у историју. Наиме, супротно бројним прогнозама, сељаштво је и даље присутно: на сељачки начин, тачније, на малим поседима који се обрађују углавном путем породичне радне снаге и који нису у потпуности интегрисани у тржиште, данас живи око три милијарде људи (Hilmi, 2013, p.75). Сељачки модел рада и живота успео је да преживи пет векова капитализма, два века индустријализације и три деценије неолибералне глобализације (Vanhaute, 2010, str. 7). Истовремено, поједини аутори (Ploeg, 2008) говоре о „сељаку двадесет и првог века” и поновној појави сељаштва чак и у најразвијенијим и најбогатијим друштвима, у којима се оно већ дуго сматрало делом прошлости. Наша намера јесте да утврдимо на чему су се темељиле прогнозе (Марксова и Енглесова у *Комунистичком манифесту*, али и неке друге) о нестанку сељаштва, али и, што је још важније, да откријемо који друштвени услови омогућавају да оно ипак опстане. Показаће се, наизглед парадоксално, да исти процеси који изазивају ерозију сељаштва и сељачког начина живота, утичу и на његов опстанак и делимичну обнову.

Прогноза и подаци

Са пуним правом може да изгледа чудно чињеница да некада хиљаде и хиљаде написаних страница не оставе готово никаквог трага, док се истовремено књижица од свега неколико десетина страница покаже као изванредно значајна за друштвене науке и друштво уопште. Ствар је још чуднија уколико тај кратак спис и не представља некакав научни рад, већ неку врсту политичког памфлета. Наравно, реч је о *Комунистичком манифесту*, који је први пут објављен 1848. године и чији се научни и друштвени утицај тешко може преценити. Постоји више доприноса *Комунистичкој манифест* савременој социологији. На пример, ту су увиди који се тичу сукоба као друштвеног облика. Марксу и Енгелсу било је савршено јасно да сукоб увек има две стране, да је утемељен у друштвеној структури, да може бити латентан и манифестан и да су резултат сукоба структурне друштвене промене. Такође, данашњи теоретичари глобализације, хтели то да признају или не, такође, много дугују управо неким одломцима *Комунистичкој манифест*, у којим је процес глобализације препознат, најављен и описан, додуше, за данашњу социологију не баш уобичајеном терминологијом. Уколико бисмо се држали класификације схватања глобализације коју је дао Д. Хелд (Held, 2003), К. Маркса и Ф. Енглеса би, без устручавања, требало сврстати у хиперглобалисте.

Нас овде највише интересује оно што *Комунистички манифест* има да нам каже о друштвеној структури и њеним променама, а управо су ти делови (посебно прогнозе дате у њима) били често критиковани. Тако Р. Дарендорф, покушавајући да одговори на питање због чега на Западу није дошло до пролетерске револуције, указује (између осталог) управо на одређене промене у друштвеној структури које нису ишле током којим је предвиђао овај спис К. Маркса и Ф. Енглеса (Dahrendorf, 1959).

Друга прогноза из *Комунистичкој манифест* у погледу промена у друштвеној структури тиче се, у уводу овог рада већ споменуте, „смртне пресуде” коју је тај спис

изрекао сељацима. Добро је позната чињеница да К. Маркс није гајио симпатије према сељаштву. Он га је сматрао „[...] класом која у оквиру цивилизације представља варварство”, видео га је као „[...] незграпно лукав, лупешки наиван, будаласто узвишен [...], генијално бесмислен анахронизам, нерешив хијероглиф за разум цивилизованих” (Marx, 1949, str. 69).

Не бисмо били поштени према К. Марксу и коаутору *Комунистичкої манифесїа* Ф. Енгелсу уколико бисмо тврдили да је њихово прогнозирање нестанка сељаштва као елемента друштва било засновано на антипатијама и/или на чињеници да су обојица били градски људи, без много додира са селом и пољопривредом. Напротив, они су свој став темељили на одговарајућем разумевању функционисања закона капиталистичке економије. Према њиховом мишљењу, капиталистичка економија неизбежно води концентрисању својине у малом броју руку, односно на једном друштвеном полу, док ће се на другом полу нужно наћи они који поседују само сопствену радну снагу. У друштвеном смислу, то значи нестанак свих средњих слојева, међу које спадају и сељаци као ситни сопственици и њихово „претапање” у буржоазију и пролетаријат. Део сељака ће се деаграризовати и прећи у градове, док ће део бити диференциран на две основне класе у самој пољопривреди. Ево тих одломака:

„Цело друштво се све више и више цепа на два велика непријатељска табора, на две велике класе које стоје непосредно једна према другој: буржоазију и пролетаријат [...]. Буржоазија је село потчинила господству града. Она је створила огромне градове, она је силно увећала број градског становништва према сеоском и тако знатан део становништва отела од идиотизма живота на селу [...]. Досадашњи ситни средњи сталежи, ситни индустријалци, трговци и рентијери, занатлије и сељаци, све те класе срозавају се у пролетаријат, делом тиме што њихов капитал није довољан за вођење крупне индустрије, те подлеже конкуренцији већих капиталиста, делом тиме што њихова умешност изгуби вредност услед нових начина производње [...]” (Marx & Engels, 1945, str. 32, 36, 40)

„Супротност између буржоазије и пролетаријата водиће победничкој пролетерској револуцији, чије ће се неке од првих мера тицати управо земљишне својине и земљорадње: прво, земљишна својина биће експроприсана, а рента употребљена на државне издатке; друго, у земљорадњи ће бити створене армије рада; треће, ујединиће се земљорадња и индустрија, што ће утицати на постепено отклањање разлика између села и града.” (Marx & Engels, 1945, str. 53). Тако ће, у визији Маркса и Енгелса, изгледати свет будућности без сељака.

Ове је ставове К. Маркс потврдио у првом тому *Кайшијала*, први пут објављеном 1867, деветнаест година након *Комунистичкої манифесїа*:

„Деловање крупне индустрије у области пољопривреде утолико је најреволуционарније што она руши стуб старог друштва, ‘сељака’, стављајући на његово место најамног радника. Тако се потребе за друштвеним превратом и супротности на селу изједначају са онима у граду.” (Marx, 1977, str. 445)

С обзиром на чињеницу да за Марксовог живота сељаштво није нестало, док су у исто време апетити странака које су биле инспирисане веома порасли, створено је такозвано „сељачко питање”, односно дилема какву политику партија пролетера треба да води према сељаштву, пре и после освајања власти. Укратко,

сељаштво се појавило као нужан партнер радничке класе у задатку освајања власти, партнер којег би после успешне комунистичке револуције требало убедити да формира задруге (Šljukić & Šljukić, 2012; Šljukić & Janković, 2015). Суштински гледано, међутим, гледиште из *Комунистичког манифеста* К. Маркс и Ф. Енгелс никада нису променили: самим деловањем закона економије, оно је осуђено на нестајање, те им зато треба ставити до знања да њихови мали, приватни поседи, немају будућност.

Марковски следбеници В. И. Уљанов Лењин и К. Кауцки (Kautsky), иако су у политичкој арили били љути противници, по питању судбине сељаштва пратили су свога учитеља. Тако Лењин у свом познатом делу *Развитак капитализма у Русији* констатује да развитак капитализма на руским просторима води нестанку старог, патријархалног сељаштва и појави нових становника у руралним областима. Ти нови сељани, заправо, отелотворују нови, капиталистички начин производње на селу. Постоји тенденција ка концентрацији земљишне својине, што води раслојавању селског становништва на буржоазију и пролетаријат, у ствари, на исте оне класе које постоје у индустрији, у граду (Lenin, 1958). К. Кауцки, чији се један од главних радова управо и назива *Аграрно питање* и који је писао о особеностима пољопривреде у односу на индустрију, врло прецизно описује шта чека сељака који се у потпуности укључи у тржишну привреду и какав мора бити крајњи исход таквог стања (процеса):

„Ако упорно остаје при старом, пољопривреднику прети сигурна пропаст; он мора непрекидно да прати развој технике, своје газдинство мора непрекидно да прилагођава новим условима [...]. Тај стални вртлог вуче на дно сваког ко нема ванредне среће и ванредне безобзирности, ко нема ванредне пословне интелигенције или ванредних новчаних средстава. И тако револуционисање пољопривреде за сваког од њих значи почетак дивље хајке у којој га немилосрдно гоне и гоне док се исцрпен не сруши – са изузетком неколицине бруталних срећника којима полази за руком да се на лешевима подлеглих уздигну у редове гонича – крупних капиталиста.” (Kautsky, 1953, str. 284)

У другој половини прошлог века, марксисти су наставили да подржавају тезу о нужном нестанку сељаштва. Познати историчар Е. Хобсбаум (Hobsbawm) констатује да је тачно да је сељаштво, упркос прогнозама Маркса и марксиста, наставило да постоји и чак бројчано доминира дубоко у двадесетом веку. Ипак, сматра он, друга половина двадесетог века јесте време „смрти сељаштва”. Наводећи податке о изванредно брзој деаграризацији у бројним деловима света (Северној Америци, Европи, Латинској Америци, Африци, Јапану), Хобсбаум закључује да су преостала само три дела света у којима аграрно становништво сељачког типа чини већину: субсахарска Африка, јужна и континентална југоисточна Азија и Кина. Премда становништво тих подручја чини половину укупне светске популације, економски развој и тамо брзо урушава сељаштво. Другим речима, оно нигде нема будућности (Hobsbawm, 1994).

Нису само марксисти ти који подржавају тврдњу о растакању сељаштва. О „крају сељаштва” у западној Европи, којем сведочимо након 1950. године, писао је и познати француски рурални социолог А. Мендра (Mendras). Градећи посебну теорију о сељаштву, Мендра тврди да су сељачка друштва настала у моменту раздвајања аграрног

друштва на сељачко и глобално,³ које над овим првим доминира. Ово се у Европи догодило око 1000. године после Христа. Десет векова касније, деловањем индустријског друштва коегзистенција сељачког и глобалног нестаје и свака аутономија сељачких друштава се губи. Ово погађа и само постојања сељака као посебног друштвеног слоја:

„Сељак се претвара у пољопривредника, пољопривредног произвођача који је истовремено ‘подузетник’ и ‘радник’, власник средстава за производњу, али који не користи плаћену радну снагу, или је користи мало. Сељанин, попут грађанина, постаје потрошач, зато што и он купује свој крух, у чему видимо крајњи израз одбацивања сељачке традиције [...] Крај сељака [...] означава крај једног типа тисућугодишњег друштва.” (Mendras, 1986, стр. 29–30)

Као што можемо видети из овог цитата, за разлику од марксиста, Мендра не говори о диференцирању сељака на буржоазију и пролетаријат, него о трансформацији сељака у пољопривредника, интегрисаног у модерно друштво. Исход је, међутим, исти: сељаштво престаје да постоји, а пољопривредник је, као предузетник, у потпуности везан за тржиште и индустрију. Истовремено, мисли Мендра, у Трећем свету долази до процеса „посељачења”, у којем велики део становништва, раније изолован у виду племенских друштава, настајањем националних друштава прелази у сељачки статус, с обзиром на то да добија своје глобално „спољашње” друштво (Mendras, 1986). Иако Мендра не каже ништа о могућности да евентуална индустријализација Трећег света доведе до „краја сељака” и у том делу земаљске кугле, то би, теоријски гледано, био сасвим логичан закључак.

Вероватно бисмо још дуго могли да набрајамо виђења која говоре о нестанку сељаштва, рачунајући ту не само научнике већ и људе и институције које се баве практичним питањима економског и целокупног друштвеног развоја, али се суштина свих тих гледишта своди на оно што су К. Маркс и Ф. Енгелс записали у *Комунистичком манифесту* давне 1848. године: логика капитализма, логика индустријског друштва, неизбежно воде растакању сељаштва и његовом одласку са историјске сцене. У новије је време скован и термин „депезантација” (*depeasantization*),⁴ који бисмо на српски језик могли превести као „разсељачење” и који се дефинише као „[...] ерозија аграрног начина живота који комбинује натуралну и робну производњу са унутрашњом друштвеном организацијом заснованом на породичном раду и сеоској заједници” (Bryceson према Hilmi, 2013p. 25). Нестанак сељаштва виђен је процес који је паралелан са модернизацијом и индустријализацијом (Hilmi, 2013).

Најбољи начин да се провери ваљаност тезе о нужном нестанку сељаштва јесте да се оствари увид у реалне друштвене процесе. А они су, да одмах то кажемо, донекле противречни.

На први поглед, чини се да чињенице неопозиво говоре у прилог тврдњи да је једна од последица напредовања модернизације и индустријализације „топљење” сељака, односно депезантација. У периоду од 170 година, од првог издања *Комунистичког манифеста* до данас, напуштање пољопривреде (деаграризација) јесте врло

³ Овде се не мисли на глобално у смислу процеса глобализације, већ на друштво које је сељаштву „спољашње” (као средиште економске, политичке и културне моћи) и које над њим доминира.

⁴ Од енглеског *peasant*, што значи сељак.

лако уочљив процес. Милиони и милиони становника села престали су да се баве пољопривредом, прелазећи у други (индустрија) и трећи (услуге) сектор економије. Ово је најпре започело у Северној Америци и Европи, да би се касније проширило и на остале делове света, већ са прихватањем модернизације као процеса. Данас је број радно активног становништва ангажованог у пољопривреди у неким земљама заиста минималан: у САД он износи између 2 и 3 процента, док је просек земаља-чланица Европске уније око 6 процената (Šljukić & Janković, 2015). У исто време, приметно је да долази и до концентрације земљишне својине. Додуше, у неким земљама просечан земљишни посед је иначе био велики и раније, а у неким је значајно повећан последњих деценија.⁵ Међутим, постоје и подаци који сведоче да ствари нипошто нису тако једноставне и да се сељачка пољопривреда упорно одупире и опстаје. Иако је деаграризација поодмакла, још увек близу трећине (30,1%) светског радно активног становништва ради у пољопривреди, а око половине становника Земље живи на селу (Šljukić & Janković, 2015). Даље, без обзира на чињеницу да постоји процес концентрације земљишне својине, број малих фарми (до два хектара) у многим деловима света не само да не опада, него и расте. Према подацима ФАО (Food and Agriculture Organization), специјализоване организације за храну и пољопривреду при Организацији Уједињених Нација (ОУН), у свету данас има 486 милиона малих фарми, што чини 83% свих фарми на свету. С обзиром на то да је ФАО могла да користи податке из свега 84 земље, тај број је реално (у апсолутном износу) и већи.⁶ Супротно очекивањима, број малих фарми у свету (36 посматраних земаља са око четвртином од укупног броја фарми) је у три последње деценије двадесетог века (1970–2000) значајно порастао, чак за 91%. На почетку овог периода било их је 66 милиона, а данас их има 126 милиона (Hilmi, 2013).⁷ На малим фармама, очекивано, доминира породична радна снага, док је најамни рад изузетак. То озбиљно доводи у питање тврдњу да ће се у пољопривреди догодити исто што и у индустрији, тј. да ће доћи до диференцијације на власнике капитала и најамне раднике.⁸

⁵ Ево података о величини просечног поседа који ово илуструју: Аустралија 3.243 хектара, Аргентина 583, Јужна Африка 288, Уругвај 287, Канада 273, Нови Зеланд 223, САД 178. У Европи ниједна земља нема просечан посед већи од 100 хектара, а предњаче Чешка Република (99,28), Шведска (93,87), Финска (72,24) и Уједињено краљевство Велике Британије и Северне Ирске (70,86), (Hilmi, 2013).

⁶ На самом врху листе према броју малих фарми су азијске земље, и то Кина (98% свих фарми), Вијетнам (95%), Непал (92%), Индонезија (89%), Индија (82%), Лаос (73%) и Филипини (68%). Велики број малих фарми има и у Африци, а веома су занимљиви подаци за Европу, где највиши проценат најмањих поседа имају Италија (57%), Португалија (55%) и Пољска (51%). САД, Уједињено краљевство Велике Британије и Северне Ирске, Француска, Холандија, Белгија, Аустрија и Луксембург имају између 10 и 25% малих фарми. За САД коришћени су подаци о фармама величине до пет хектара, јер подаци о фармама величине до два хектара не постоје (Hilmi, 2013).

⁷ Број малих фарми највише се повећао у неким азијским и афричким земљама, али изненађује податак да је повећање до 25% примећено у САД, Уједињеном краљевству Велике Британије и Северне Ирске, Бразилу и на Кипру (Hilmi, 2013).

⁸ Према подацима ФАО, на 250 милиона поседа (око половине пописаних) у 57 земаља успелено је 22 милиона радника, што износи мање од једног запосленог на десет поседа. У исто време, по једном поседу долази 2,58 ангажованих чланова породице (Hilmi, 2013).

Процес репезантизације

Док са једне стране имамо деаграризацију и концентрацију земљишне својине, са друге се може констатовати да мале фарме ни у најразвијенијим друштвима нису нестале, да у редове сељаштва ступају милиони људи у свету и да је у пољопривреди рад чланова породице присутнији од најамног рада. Отуда не треба да чуде тврдње да се на почетку двадесет и првог века сељак враћа на глобалну агенду. Сељачка пољопривреда је и даље један од главних извора средстава за живот, а велики део светске производње хране је и даље у рукама малих фармера, тј. ван контроле великих компанија (Vanhaute, 2010: 7). Оваква ситуација тражи и ново објашњење, јер је сасвим очигледно да више није довољно једноставно рећи да је сељаштво „остатак прошлости” и да је његов нестанак само питање времена. Другим речима, потребно је у савременим друштвеним околностима пронаћи чиниоце који омогућавају опстанак сељаштва.

Одговор на наше питање даје теорија о репезантизацији, што би се на српски језик могло превести као „поновно посељачење”, а коју је развио холандски социолог Ј. Д. ван дер Плег (J. D. van der Ploeg).

Плег полази од препознавања три типа савремене пољопривреде: корпоративне, предузетничке и сељачке. Прва од њих, која се може назвати и капиталистичком, заправо представља пољопривредну производњу на великим имањима, на којима се употребљава искључиво најамни рад и чији је једини циљ максимизација профита. Овај тип покрива велике делове тржишта хране и пољопривредних производа и у тесној је вези са оним што Плег назива Империја (енг. *Empire*). Империја јесте поредак ствари који тежи да постане доминантан, а обухвата агробизнис структуре, велике ланце малопродаје хране, државне апарате, али и законе, научне моделе, технологију, итд. Набројани елементи Империје су заправо империје хране (енг. *food empires*). Деловање Империје потпуно раздваја производњу и потрошњу хране, како временски, тако и просторно. Она настоји да преузме све веће и веће делове друштвеног и природног света и потчини их централизованом контроли; њу карактерише експанзионизам, хијерархијска контрола и стварање новог материјалног и симболичког поретка. Империја је у тесној вези са науком, која под њеним утицајем проучава само оно што се сматра могућим и релевантним, док у широком луку заобилази све оно што се види као „немогуће” и „ирелевантно”. Појава Империје у тесној је вези са повећаним глобалним протоком капитала, односно она је заправо један од начина манифестовања процеса глобализације. Она настоји да покори све што је аутономно и локално и потчини га централизованом контроли и генерализованим правилима. Та правила, која заправо иду у њену корист, Империја представља као чисто техничка, тобоже вредносно неутрална. Империја не ствара никакву нову вредност нити ресурсе, већ само узурпира, контролише и користи оно што производе други. То је паразитска мрежа, која преузима и „исисава” ресурсе попут вампира, чинећи некад богате крајеве сиромашнима (Ploeg, 2008).

Други тип је предузетничка пољопривреда, изграђена на технологији, индустријским импутима и кредиту, тј. на индустријском и финансијском капиталу. Она подразумева високу специјализацију производње, оријентисаност на тржиште и сталну тежњу ка повећању поседа и производње. Предузетници-фармери немају

своје аутономне ресурсе, у потпуности су зависни од тржишта и често се појављују као производ државних програма модернизације пољопривреде. Да би уопште постојала, предузетничка пољопривреда тражи посебан политичко-економски контекст, који обухвата релативно стабилне цене пољопривредних производа (обавезно морају да доносе профит), релативно стабилне цене инпута, стабилне каматне стопе, државну интервенцију која омогућује јефтин капитал и јефтину радну снагу, систем саветодавства који омогућује трансфер иновација, као и могућност избацивања са тржишта неуспешних фарми и њихово преузимање. Типичан пољопривредни предузетник више није вешт пољопривредник који воли свој посао, него неко ко је више трговац, менџер, па и шпекулант. Висока задуженост, тачније зависност од финансијског капитала јесте уобичајена ситуација у овом типу пољопривреде. Да би ово илустровао, Плег пренести шалу у којој предузетник-фармер одлази на одмор и то јавља директору банке која му даје кредите. Кад се директор зачуди што га се о томе обавештава, предузетник-фармер му одговара: „Пошто су већина крава заправо твоје, очекујем да их музеш док ја нисам ту”. Тесна веза са тржиштем чини предузетничку пољопривреду веома осетљивом и рањивом. Сваки тржишни или институционални поремећај може да угрози њен опстанак, јер она нема никакве сопствене ресурсе, никакву аутономију (Ploeg, 2008; 2017).

Империју и предузетничку пољопривреду повезује процес индустријализације, који подразумева дефинитиван раскид између производње и потрошње хране. Места производње и потрошње постају потпуно ирелевантна. Елементи пољопривредне производње и потрошње хране, некада чврсто органски повезани, сада су раздвојени, изоловани, прекомбиновани и подрвргнути централизованом контроли. Глобализација, либерализација, генетски модификовани организми, као и тврдња да „никад нисмо имали сигурнију храну” јесу носиоци индустријализације у сфери производње и потрошње хране, за коју се наводи да „нема алтернативу” (Ploeg, 2008).

Сељачки тип пољопривреде, као трећи, радикално је различит од претходна два. Он је заснован на еколошки одрживој употреби ресурса и оријентисан на одбрану и унапређивање сељачког начина живота. Користи углавном породичну радну снагу, или пак радну снагу руралне заједнице (на принципу реципроцитета) и поседује сопствену земљу. Делимично је оријентисан на тржиште, а делимично на производњу зарад сопствене потрошње. Сељачка пољопривредна логика укључује самоснабдевање, много уложеног рада, страст ка послу који обавља, знање и вештину. Сељак настоји да сам репродукује и контролише ресурсе, тако да је мање зависан од тржишта у односу на предузетника-фармера; његов рад је, заправо, стална борба за аутономију. Дефинишући сељачки тип пољопривреде, Плег се позива на руског економисту А. Чајанова (А. Чајанов), који је тврди да сељачким газдинством не руководи капитализам, већ сет баланса о којима сељак води рачуна. Ти су баланси као термостат, који региструје одређено стање, на које онда сељак реагује. Први од њих јесте баланс између потрошње и рада, тј. између породичних потреба за потрошњом и расположиве радне снаге у истој тој породици. Без потрошње нема рада, али ни обрнуто, те зато сељак стално мора да води рачуна да они буду у некој врсти равнотеже. Други баланс се мора успоставити између исцрпљујућег и целодневног рада и користи за породицу који доноси. Два наведена баланса су у тесној

вези, нпр., ако број радника опадне, породичне потребе изискују интензификацију радне активности, која, опет, доноси повећану корист и задовољавање породичних потреба. Бавити се пољопривредом на сељачки начин значи чинити то благо, нежно (енгл. *farming gently*), водећи рачуна како о људима, тако и о природи (Ploeg 2008; 2012; 2013; 2017).

Напредовање Империје, које се показује кроз процесе глобализације, отимачине земљишта (енгл. *land grabbing*) и успона индустријализоване пољопривреде, води процесу депезантације („разсељачења”), у којем сељаци напуштају своја имања и прелазе у градове, или пак постају јефтина радна снага за корпоративну пољопривреду. Део њих прелази у предузетничку пољопривреду, везујући своју делатност искључиво за тржиште (Ploeg, 2017). Уколико би се читава ствар на овоме завршила, могли бисмо мирне душе рећи да је предвиђање из *Комунистичкој манифесту* било сасвим тачно. Међутим, само деловање Империје изазива кризу у одређеним областима, а када се та криза повеже са слабостима и рањивошћу предузетничке пољопривреде, долази до појаве процеса са супротним ефектима у односу на депезантацију, коју Плег назива репезантација („поновно посељачење”).

Криза о којој је реч најјасније се показује у сфери екологије и финансија. Природни ресурси бивају разорени, док кредити „даве” предузетничку пољопривреду. Предузетничка пољопривреда је рањива и нееластична, баш зато што је у потпуности зависна од тржишта. Пад цена и тржишна нестабилност жестоко погађају управо предузетничку пољопривреду, што је посебно приметно од 90-их година XX века. Када у условима еколошке кризе сама егзистенција пољопривредних произвођача буде угрожена, а предузетничка пољопривреда покаже своја ограничења, долази до повратка сељачким обрасцима у пољопривреди, који су раније били проглашени за „заостале” и „кочничаре” напретка. Показује се да предузетничка пољопривреда није вечна, да се не ради о неповратном процесу. Произилази да глобализација и либерализација изазивају репезантацију, јер „једу своју децу”, односно предузетничку пољопривреду. У свом походу на сељаке, Империја, заправо, провоцира отпор и борбу, тежњу пољопривредника да поврате аутономију која им је одузета у процесу индустријализације пољопривреде, када су чврсто везивани за тржиште (Ploeg 2008; 2017).

Како се очитује процес репезантације, виђен као отпор и борба? Плег наглашава да се ту не ради о сељачким побунама средњовековног типа, нити о свакодневној непослушности носиоцима друштвене моћи о коју је Џ. Скот назвао „оружјем слабих” (енгл. *weapons of the weak*; Scott, 1985).⁹ Иако су демонстрације, маршеви и блокада путева стално присутни, овде се, у ствари, ради о повратку сељачким начинима бављења пољопривредом, чији је циљ повећање аутономије у односу на Империју и одбрана од непредвидивости тржишта. Истражујући сељачку заједницу Катакаос у Перуу, Плег је уочио више механизма репезантације, чије је обнављање изазвало деловање Империје у Латинској Америци. Прво, то је делимични повратак производњи за сопствену потрошњу (што је нужно значило диверсификацију производње), уместо некадашњег гајења памука искључиво за тржиште. Друго, сељаци Катакаоса упражњавали су мноштво активности и тако имали много „послова”, све у настојању да зараде новац. Треће, настојали су да мак-

⁹ Опширније о схватањима Џ. Скота види у: Šljukić & Janković, 2015.

симално смање улагања која су тражила новац, замењујући локалним ресурсима екстерне инпуте где год је то било могуће. Четврто, интензивирали су сопствени рад, укључујући рад чланова породице, а избегавали коришћење најамне радне снаге. Пето, стагнација у производњи је избегнута сталним техничким иновацијама, али онима које су креирали сами сељаци. Европски фармери, такође, у ситуацији да морају да се одупру, користе сличне обрасце: креирање нових производа и услуга и проналажење нових тржишта; настојање да се што мање користе ресурси које производи агроиндустрија, ослањање на сопствене и локалне ресурсе; економичнији рад и сопствене иновације; нови облици кооперације (Ploeg, 2008).

У целини гледана, репезантизација значи отклон од предузетничке пољопривреде и повећање аутономије пољопривредних произвођача. Она није ограничена на такозвани Глобални Југ (енгл. *Global South*), већ може бити препозната готово свуда, укључујући и Европу, чак и западну.¹⁰ Поједина истраживања су утврдила да је репезантизација присутна и у САД (Nelson & Stock, 2016). То ново „откриће” сељаштва „[...] иде против суштине маркистичког и модернизацијског приступа, који сељака виде као нестајућег и у великој мери занемарују емпиријске путање развоја, како у центру тако и на периферији.” (Ploeg, 2008, str. 17).

Закључак

Да ли је прогноза К. Маркса и Ф. Енгелса из *Комунистичког манифеста* о нужном нестанку сељаштва била тачна? И јесте и није. Можемо је сматрати тачном у толико што нам подаци показују да је за 170 година од када је изречена, па све до данас, дошло до деаграризације у великом делу света, који је удео пољопривредног у укупном становништву спустио на трећину. Тачна је и када се ради о индустријализацији пољопривреде, којом је део сељака трансформисан у пољопривредне предузетнике-фармере. Међутим, у исто време она није тачна из најмање два разлога. Први јесте чињеница да деаграризација још увек није потпуна и да још увек постоје не милиони, него милијарде сељака. Други разлог састоји се у томе што исти процеси који воде депезантизацији изазивају и „поновно посељачење” (репезантизацију). Плег објашњава да капитализам и глобализација насрћу на сељака и његове ресурсе, принуђавајући га да прихвати предузетничку пољопривреду или да се деаграризује, док истовремено изазивају отпор пољопривредних произвођача, који се у тежњи за аутономијом и опстанком враћају раније напуштеним механизмима бављења пољопривредом, оним сељачким. Како би то рекао М. Митровић, „сељаштво нестаје, али сељачко остаје” (Митровић, 1998). Тако истовремено сведочимо нестанку и обнови сељаштва, која се препознаје кроз отпор и борбу. Борба између сељака и Империје (Плег) јесте борба између Давида и Голијата, али не заборавимо да је у тој борби Давид победио.

¹⁰ Плег наводи да 80% европских фармера користи барем један од механизма репезантизације (Ploeg 2008; 2012).

Srđan Lj. Šljukić¹
Marica N. Šljukić²
University of Novi Sad
Faculty of Philosophy
Department of Sociology
Novi Sad (Serbia)

COMMUNIST MANIFESTO AND THE PEASANTRY OF THE 21ST CENTURY

(Translation In Extenso)

Abstract: A hundred and seventy years ago in *Communist Manifesto* K. Marx and F. Engels gave several prognoses regarding the future changes of the social structure. According to one of them, peasantry was sentenced to disappearing, by the laws of capitalism. Since this prediction has been written, in the large part of the world the process of deagrarization has taken place, together with industrialization of agricultural production. However, peasantry did not disappear; on the contrary, it reappeared in some countries. The explanation of these contradictory processes we find the theory or repeasantization, given by a Dutch sociologist J. D. van der Ploeg. The same social forces that cause depeasantization, like modernization, industrialization and globalization, provoke the resistance of farmers and their struggle for autonomy. This struggle can be recognized in the comeback of the peasant mechanisms in the agricultural production.

Keywords: *Communist Manifesto*, depeasantization, globalization, industrialization of agriculture, modernization, repeasantization, peasantry.

The identification of the elements which comprise society (composition), as well as the explanation of the layout and interrelation of these elements (structure), are one of the most common goals in sociological research. At the same time, it should be noted that the composition of society and the social structure were regularly studied as dynamic categories, i.e., in their development. The composition of society is quite changeable: some elements disappear, some new ones appear. The social structure is even more dynamic in its character, changes in the relations between the elements of society are even more frequent and more pronounced. This is also the case with the composition and structure produced by the division of labor in society, which is considered one of the most important forms of these social phenomena. As the work and the division of labor changed, so did the structure and composition of society.

In this paper we deal with the fate of peasantry, a very old social element (layer, class) whose existence is based precisely on the division of labor and which, in various ways, was

¹ ssljukic@yahoo.com

² maricass19@gmail.com

part of all known historical formations. What is our problem here is the fact that this social layer, despite the fact that its “death sentence” was proclaimed more than a hundred and seventy years ago in the *Communist Manifesto* (Marx & Engels, 1945), refuses to “die”, i.e., disappear from society and move into history. Namely, in contrast to numerous predictions, the peasantry is still present: in rural areas, more precisely, on small properties that are maintained mainly through family labor, not fully integrated into the market, today, live three billion people (Hilmi, 2013, p. 75). The peasant model of labor and life has managed to survive five centuries of capitalism, two centuries of industrialization and three decades of neoliberal globalization (Vanhaute, 2010, p. 7). At the same time, some authors (Ploeg, 2008) speak of the “peasant of the twenty-first century” and the re-emergence of peasantry even in the most developed and richest societies, in which it has long been regarded as part of the past. Our intention is to determine the basis on which the predictions (Marx and Engels in the *Communist Manifesto*, but also some others) about the disappearance of the peasantry were grounded, but, more importantly, to discover which social conditions allow it to survive. It will prove, seemingly paradoxically, that the same processes that cause the erosion of peasantry and peasant life, also affect its survival and partial restoration.

Predictions and data

It may seem strange to see that sometimes thousands and thousands of written pages leave almost no trace, while at the same time a booklet of just a few dozen pages turns out to be extremely important for social sciences and society in general. The phenomenon is even more strange if this short document does not represent some kind of scientific work, but a type of a political pamphlet. Of course, we speak of the *Communist Manifesto*, which was first published in 1848 and whose scientific and social influence can hardly be overestimated. The contribution of the *Communist Manifesto* to contemporary sociology is diverse. For example, there are insights regarding conflicts as a social form. It was perfectly clear to Marx and Engels that a conflict always has two sides, that it is grounded in the social structure, that it can be latent and manifestative, and that it is the result of a conflict of structural social change. Also, today’s theorists of globalization, whether they want to admit or not, owe much to certain excerpts from the *Communist Manifesto*, in which the process of globalization is recognized, announced and described, not in the usual terminology for today’s sociology. If we adhered to the classification of the notion of globalization given by D. Held (Held, 2003), K. Marx and F. Engels should, without hesitation, be classified as hyperglobalists.

Here we are most interested in what the *Communist Manifesto* has to tell us about the social structure and its changes, and precisely those parts (especially the prediction given in them) have often been criticized. Therefore, R. Dahrendorf, trying to answer the question of why the proletarian revolution did not come to the West, indicates (among other things) certain precise changes in the social structure that did not happen in the way that this writing by K. Marx and F. Engels predicted (Dahrendorf, 1959).

The second prediction from the *Communist Manifesto* regarding changes in the social structure concerns, as it was mentioned in the introduction of this paper, the “death sentence” that this writing issued to peasants. It is well known that K. Marx did not cultivate sympathy for the peasantry. He regarded it as “[...] a class that represents barbarism

within the framework of civilization”, he saw it as “[...] incongruously tricky, lukewarm naive, foolishly sublime [...], genially meaningless anachronism, unsolvable hieroglyph for the mind of the civilized” (Marx, 1949, p. 69).

It would not be fair to K. Marx and the co-author of the *Communist Manifesto* F. Engels if we argued that their prediction of the disappearance of the peasantry as an element of society was based on antipathies and/or on the fact that both were urban people, without much contact with the village and agriculture. On the contrary, they based their attitude on the proper understanding of the functioning of the laws of the capitalist economy. In their view, the capitalist economy inevitably leads to the concentration of property in a small number of hands, that is, on a single social pole, while on the other pole there are those who own only their own workforce. In a social sense, it means the disappearance of all middle classes, which include the peasants as small owners and their “assimilation” with the bourgeoisie and the proletariat. One part of the peasantry will deagrarize and move to cities, while a part will be differentiated into two basic classes of agriculture. Here are the following passages:

“The whole society is increasingly being split into two large hostile camps, into two great classes that stand directly opposed to one another: the bourgeoisie and the proletariat [...]. The bourgeoisie subordinated the village to the power of the city. It created huge cities, it has greatly increased the number of urban inhabitants compared to the rural ones and thus took a large part of the population away from the idiocy of life in the countryside [...]. Lower middle classes, small-scale industrialists, merchants and renters, craftsmen and peasants all fall into the proletariat, in part because their capital is insufficient to run a major industry, and thus subject to the competition of larger capitalists, in part because their skill loses value due to new ways of production [...]” (Marx & Engels, 1945, pp. 32, 36, 40)

“The contradiction between the bourgeoisie and the proletariat leads to a victorious proletarian revolution, whose first measures will concern precisely the land ownership and agriculture: firstly, the land property will be expropriated, and the rent used for state expenditures; secondly, in the field of agriculture, labor armies will be created; thirdly, agriculture and industry will be integrated, which will affect the gradual elimination of differences between villages and cities” (Marx & Engels, 1945, p. 53). This is how, in the vision of Marx and Engels, a world of future without peasants will look like.

These views were confirmed by K. Marx in the first volume of *Capital*, first published in 1867, nineteen years after the *Communist Manifesto*:

“The activity of large industry in the field of agriculture is most revolutionary since it destroys the pillar of the old society, the ‘peasant’, replacing him with a hired worker. Thus, the needs for social upheaval and contradictions in the village are equated with those in the city.” (Marx, 1977, p. 445)

Given the fact that the peasantry did not disappear during Marx’s life, while at the same time the appetites of the inspired parties increased, the so-called “peasant question” was created, that is, the dilemma what kind of politics the proletarian party should lead towards peasantry, before and after obtaining authority. In short, the peasantry emerged as a necessary partner of the working class in the task of conquering power, a partner who, after a successful communist revolution, should be persuaded to form cooperatives (Šljukić & Šljukić, 2012; Šljukić & Janković, 2015). Essentially speaking, however, K. Marx

and F. Engels never changed their view given in the *Communist Manifesto*: by the very effect of the laws of economics, it is condemned to disappear, and therefore it must be informed that its small private possessions have no future.

Marx's followers, V. I. Uljanov Lenin and K. Kautsky, although fierce opponents in the political arena, were following their teacher in terms of the fate of the peasantry. Lenin, in his famous work *The Development of Capitalism in Russia*, states that the development of capitalism in Russian territories leads to the disappearance of the old, patriotic peasantry and the emergence of new inhabitants of rural areas. These new peasants, in fact, embody a new, capitalist mode of production in the countryside. There is a tendency towards a concentration of land ownership, which leads to the layering of the rural population to the bourgeoisie and the proletariat, in fact, to the same classes that exist in the industry, in the city (Lenin, 1958). K. Kautsky, whose main work is called simply the *The Agrarian Question*, and who wrote about the peculiarities of agriculture in relation to industrialism, very accurately described what awaits a peasant who is fully involved in the market economy and what must be the final outcome of such a condition (process):

“If he persists with his old ways, the farmer is threatened with a sure ruin; he must continuously monitor the development of the technology, his farm must constantly adapt to new conditions [...]. This constant spin pulls everyone who does not have extraordinary luck and extraordinary carelessness, who has no extraordinary business intelligence or an extraordinary amount of money to the bottom. And thus the revolution of agriculture for each of them means the beginning of a wild chase in which he is mercilessly chased after until he collapses exhausted - with the exception of a few brutally fortunate ones who are able to rise on the corpses of the underprivileged up to the ranks of the hounds - the great capitalists.” (Kautsky, 1953, p. 284)

In the second half of the previous century, Marxists continued to support the thesis on the necessary disappearance of the peasantry. A famous historian E. Hobsbawm states that it is true that peasantry, despite the prognosis of Marx and Marxists, continued to exist and even numerically dominate deep in the twentieth century. However, he believes, the second half of the twentieth century is the time of the “death of the peasantry”. Listing the data on extraordinarily rapid deagrarianization in many parts of the world (North America, Europe, Latin America, Africa, Japan), Hobsbawm concludes that there are only three parts of the world in which agrarian populations of the peasant type make up the majority: sub-Saharan Africa, south and continental Southeast Asia and China. Although the population of these areas makes up half of the world's total population, economic development is quickly ruining the peasantry there as well. In other words, it has no future anywhere in the world (Hobsbawm, 1994).

Not only Marxists support the claim of the abolition of peasantry. The “end of the peasantry” in Western Europe, which happened after 1950, was also discussed by a famous French rural sociologist A. Mendras. Constructing a special theory of peasantry, Mendras argues that peasant societies were created at the time of the separation of agrarian society into the peasant and global one³, the latter dominating over the former. This happened in Europe about 1000 BC after Christ. Ten centuries later, by the action of the industrial society, the coexistence of

³ Here, the adjective global is not understood in the sense of the process of globalization, it refers to a society that is “outside” of peasantry (as the center of the economic, political and cultural power) and which dominates it.

the peasant and global society disappears, and every autonomy of the peasant society is lost. This also affects the very existence of the peasantry as a separate social class:

As we can conclude from this quote, unlike the Marxists, Mendras does not talk about the differentiation of peasants to the bourgeoisie and the proletariat, but about the transformation of peasants into farmers, integrated into modern society. The outcome is, however, the same: the peasantry ceases to exist, and the farmer is, as an entrepreneur, fully tied to the market and industry. At the same time, Mendras believes, in the Third World a process of “peasantization” comes into existence, in which a large part of the population, previously isolated in the form of tribal societies, obtains a peasant status by the formation of national societies, since it acquires its global “outside” society (Mendras, 1986). Although Mendras does not say anything about the possibility that eventual industrialization of the Third World would lead to the “end of the peasantry”, even in that part of the globe, it would, in theory, be a logical turn of events.

We could probably enumerate the views on the disappearance of the peasantry for a long time, counting not only scientists, but also people and institutions dealing with practical issues of economic and overall social development, but the essence of all these points is what K. Marx and F. Engels wrote in the *Communist Manifesto* in 1848: the logic of capitalism, the logic of the industrial society, inevitably leads to the disintegration of the peasantry and its departure from the historical scene. In recent times, the term “depeasantization” has been coined, which is defined as “[...] erosion of the agrarian way of life that combines natural and commodity production with the internal social organization based on family work and village community” (Bryceson according to Hilmi, 2013, p.25). The disappearance of the peasantry is a process that is parallel to modernization and industrialization (Hilmi, 2013).

The best way to verify the validity of the thesis about the necessary disappearance of the peasantry is to gain insights into real social processes. And they, to note immediately, are somewhat contradictory.

At first glance, it seems that the facts irrevocably speak in favor of the claim that one of the consequences of the advancement of modernization and industrialization is “melting away” the peasantry, that is, the depeasantization. In the period of 170 years, from the first edition of the *Communist Manifesto* to this day, the abandonment of agriculture (deagrarianization) has been a very visible process. Millions and millions of inhabitants of villages have ceased to deal with agriculture, turning to the second (industry) and the third (services) sector of the economy. This first started in North America and Europe, and later expanded to other parts of the world, with the acceptance of modernization as a process. Today, the number of people engaged in agriculture in some countries is really minimal: in the United States it is between 2 and 3 percent, while the average for the EU member states is about 6 percent (Šljukić & Janković, 2015). At the same time, it is noticeable that there is a concentration of land property. However, in some countries, average land ownership was large before this, while in others it has significantly increased in recent decades.⁴ However, there are also data that testify that things are by no means so

⁴ Here are some illustrative data on the size of the average estate: Australia 3,243 hectares, Argentina 583, South Africa 288, Uruguay 287, Canada 273, New Zealand 223, USA 178. In Europe, no country has an average estate greater than 100 hectares, the first in the list being the Czech Republic (99.28), Sweden (93.87), Finland (72.24) and the United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland (70.86), (Hilmi, 2013).

simple and that rural farming persistently opposes and survives. Although deagrarization has gone far, still close to a third (30.1%) of the world's working population is working in agriculture, and around half of the inhabitants of the world live in the countryside (Šljukic & Janković, 2015). Furthermore, regardless of the fact that there is a process of concentration of land ownership, the number of small farms (up to two hectares) in many parts of the world does not decrease but rise. According to the FAO (Food and Agriculture Organization), a specialized organization for food and agriculture at the United Nations (UN), there are now 486 million small farms in the world, which make up 83% of all farms in the world. Given that the FAO could use the data from only 84 countries, this number is actually (in absolute terms) even higher.⁵ Contrary to expectations, the number of small farms in the world (36 observed countries with about a quarter of the total number of farms) rose significantly in the last decade of the twentieth century (1970-2000) by as much as 91%. At the beginning of this period, there were 66 million, and today there are 126 million small farms (Hilmi, 2013).⁶ In small farms, as expected, family labor is dominant, while hired work is an exception. This seriously calls into question the claim that the same process will happen in agriculture as in the industry, i.e., that a differentiation between the owners of the capital and the hired workers will occur.⁷

The process of repeasantization

While on the one hand, there is deagrarization and concentration of land ownership, on the other hand, it can be concluded that small farms have not disappeared even in the most developed societies, millions of people in the world enter the ranks of the peasantry, and that in agriculture, the work of family members is more present than paid labor. Hence, it should not be surprising that the peasantry returned to the global agenda at the beginning of the twenty-first century. Peasant agriculture is still one of the main sources of livelihood, and much of the world's food production is still in the hands of small farmers, i.e., out of control of large companies (Vanhaute, 2010: 7). This situation requires a new explanation, because it is quite obvious that it is no longer easy to say simply that the peasantry is "the remnant of the past" and that its disappearance is only a matter of time. In other words, in modern social circumstances, it is necessary to find the factors that enable the survival of the peasantry.

⁵ In terms of the number of small farms, at the top of the list are Asian countries, China (98% of all farms), Vietnam (95%), Nepal (92%), Indonesia (89%), India (82%), Laos (73%) and the Philippines (68%). There are many small farms in Africa, and there is very interesting data for Europe, where Italy has the highest percentage (57%), Portugal (55%) and Poland (51%). The United States, the United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland, France, the Netherlands, Belgium, Austria and Luxembourg have between 10 and 25% of small farms. For the US, the data on farms up to five hectares were used, because data on farms of up to two hectares do not exist (Hilmi, 2013).

⁶ The number of small farms increased the most in some Asian and African countries, but it is surprising that the increase of up to 25% was observed in the United States, the United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland, Brazil and Cyprus (Hilmi, 2013).

⁷ According to the FAO data, about 250 million workers (about half of those listed) in 57 countries consistently employ 22 million workers, which amounts to less than one employee in ten properties. At the same time, there are 2.58 engaged members of the family in a single farm (Hilmi, 2013).

The answer to our question is given by the theory of repeasantization, developed by a Dutch sociologist J. D. van der Ploeg.

Ploeg starts from recognizing three types of modern agriculture: corporate, entrepreneurial and peasant. The first one, which can also be referred to as the capitalist one, is actually agricultural production on large estates, where only paid work is used and whose sole goal is to maximize profits. This type covers large parts of the food and agricultural produce market and is closely related to what Ploeg calls the Empire. The Empire is a sort of thing that seeks to become dominant, and includes agribusiness structures, large food retail chains, the state apparatus, as well as laws, scientific models, technology, etc. The listed elements of the Empire are actually food empires. The operation of the Empire completely separates the production and consumption of food, both temporally and spatially. It seeks to take on larger and larger parts of the social and natural world and subdue it to centralized control; It is characterized by expansionism, hierarchical control and the creation of a new material and symbolic order. The empire is closely related to science, which under its influence only studies what is considered possible and relevant, while disregarding all that is seen as “impossible” and “irrelevant”. The emergence of the Empire is closely related to the increased global flow of capital, that is, it is actually one of the ways in which the process of globalization is manifested. It tries to subdue everything that is autonomous and local and subjugate it to centralized control and generalized rules. These rules, which in fact work in its advantage, are presented by the Empire as being purely technical, virtually neutral. The Empire does not create any new value or resources, it only usurps, controls and uses what others produce. It is a parasitic network that seizes and drains resources like a vampire, sometimes making rich areas poor (Ploeg, 2008).

The second type is entrepreneurial agriculture, built on technology, industrial inputs and credit, i.e. on industrial and financial capital. It implies a high production specialization, market orientation and a constant drive to increase possession and production. Entrepreneurs–farmers do not have their own autonomous resources, they are completely dependent on the market and often appear as a product of state agricultural modernization programs. To exist at all, entrepreneurial agriculture requires a special political-economic context, which includes relatively stable prices of agricultural products (they must make profit), relatively stable input prices, stable interest rates, state intervention that provides cheap capital and cheap labor, system advisory services that enable the transfer of innovations, as well as the possibility of the exclusion of unsuccessful farms from the market and their takeover. A typical agricultural entrepreneur is no longer a skilled farmer who loves his job, but someone who is more of a trader, a manager, and a speculator. High indebtedness, or more precisely, the dependence on financial capital is the usual situation in this type of agriculture. To illustrate this, Ploeg retells a joke in which an entrepreneur-farmer goes on vacation and reports to the bank director who approves his loans. When the director is surprised to hear about it, the farmer answers: “Since most cows are actually yours, I expect you to milk them while I’m not there.” A close connection with the market makes entrepreneurial agriculture very fragile and vulnerable. Any market or institutional disturbance can jeopardize its survival, as it has no own resources, no autonomy (Ploeg, 2008; 2017).

The Empire and entrepreneurial agriculture are linked by the process of industrialization, which implies a definite break between the production and consumption of food.

Places of production and consumption become completely irrelevant. Elements of agricultural production and food consumption, once firmly organically linked, are now separated, isolated, overcompensated, and subjected to centralized control. Globalization, liberalization, genetically modified organisms, and the claim that “we never had safer food” are the carriers of industrialization in the sphere of food production and consumption, which is said to have “no alternative” (Ploeg, 2008).

The peasant type of agriculture, as the third one, is radically different from the previous two. It is based on an environmentally sustainable use of resources and is oriented towards the defense and improvement of the peasant lifestyle. It uses mainly family labor, or the labor force of the rural community (on the principle of reciprocity) and owns its own land. It is partially oriented to the market, and partly to production for its own consumption. Peasant agricultural logic involves self-sufficiency, a lot of work invested, a passion for work, knowledge and skills. A peasant tries to reproduce and control resources, so that he is less dependent on the market than the entrepreneur-farmer; his work is, in fact, a constant struggle for autonomy. Defining the peasant type of agriculture, Ploeg referred to a Russian economist A. Chayanov who claims that the peasant farm is not managed by capitalism, but by a set of balances that the farmer is taking care of. These balances are like a thermostat, which registers a certain state, to which the peasant responds. The first of these is the balance between consumption and labor, i.e., between family needs for consumption and available labor in the same family. Without consumption there is no work, and vice versa, and therefore the farmer must keep them in some kind of balance. The second balance must be established between the exhausting all-day work and the benefit for the family that it brings. The two stated balances are closely related, for example, if the number of workers declines, the family needs require an intensification of work activity, which in turn brings increased benefits and satisfaction of family needs. Farming in a rural way means doing it gently, taking care of people as well as nature (Ploeg 2008; 2012; 2013; 2017).

The Empire's advancement, which is manifested through the processes of globalization, land acquisition and the rise of industrialized agriculture, leads to the process of depeasantization, in which peasants abandon their possessions and move to cities, or become cheap labor for corporate agriculture. Some of them venture into entrepreneurial agriculture, linking their business exclusively to the market (Ploeg, 2017). If the whole thing were to end there, we could quietly say that the prediction from the *Communist Manifesto* was quite right. However, the operation of the Empire itself causes a crisis in certain areas, and when this crisis is associated with the weaknesses and vulnerabilities of entrepreneurial agriculture, a process with opposite effects in relation to depeasantization which Ploeg calls repeasantization occurs.

The crisis in question is most evident in the field of ecology and finance. Natural resources are destroyed, while loans “choke” entrepreneurial agriculture. Entrepreneurial agriculture is vulnerable and inelastic, precisely because it is completely dependent on the market. The fall in prices and market instability are affecting entrepreneurial agriculture hard, which has been especially notable since the 90s of the XX century. When the very existence of agricultural producers is endangered, in the conditions of an ecological crisis, and entrepreneurial agriculture shows its limitations, agricultural land patterns return, having been previously declared as “backward” and “impedimental” to progress. It is

shown that entrepreneurial agriculture is not eternal, that it is not an irreversible process. It turns out that globalization and liberalization cause repeasantization because they “eat their own child”, that is, entrepreneurial agriculture. In its attack of the peasants, Empire, in fact, provokes resistance and struggle, the aspiration of farmers to regain the autonomy that has been taken from them in the process of industrialization of agriculture, when they were firmly bound to the market (Ploeg 2008; 2017).

How is the process of repeasantization, seen as resistance and struggle, manifested? Ploeg emphasizes these are not medieval-type peasant revolts, nor a daily disobedience to the bearers of social power that J. Scott called the “weapons of the weak” (Scott, 1985).⁸ Although demonstrations, marches and blockades of roads are constantly present, this, in fact, is aimed at returning to peasant farming methods with a goal of increasing autonomy against the Empire and defending oneself against the unpredictability of the market. Investigating the peasant community of Catacaos in Peru, Ploeg observed several mechanisms of repeasantization, whose recovery was caused by the operation of the Empire in Latin America. First, a partial return of production for own consumption (which necessarily meant a diversification of production), instead of the former cotton production exclusively for the market. Second, the peasants of Catacaos practiced a lot of activities and thus had many “jobs”, all in an effort to earn money. Third, they tried to minimize investments that sought money, replacing external input with local resources wherever possible. Fourth, they intensified their own work, including the work of family members, avoiding the use of hired labor. Fifth, a stagnation in production is avoided by constant technical innovations, but those created by the peasants themselves. European farmers, also in the situation of having to resist, use similar patterns: creating new products and services and finding new markets; making effort to minimize the use of resources produced by agro-industry, relying on their own and local resources; using more economical work and own innovations; applying new forms of cooperation (Ploeg, 2008).

On the whole, repeasantization means a departure from entrepreneurial agriculture and an increase in the autonomy of agricultural producers. It is not limited to the so-called Global South, but can be recognized almost everywhere, including Europe, even the western one.⁹ Some studies have found that repeasantization is present in the United States (Nelson & Stock, 2016). This new “discovery” of peasantry“ [...] goes against the essence of the Marxist and modernizational approach, which see peasants as extinct and largely ignore the empirical paths of development, both in the center and on the periphery.” (Ploeg, 2008, p. xvii).

Conclusion

Was the prediction given by K. Marx and F. Engels from the *Communist Manifesto* on the necessary disappearance of the peasantry true? It was and it was not. We can consider it accurate insofar as the data show that in the 170 years since it was proclaimed, to this day, deagrarianization has occurred in a large part of the world, which reduced the share of agricultural population in the total population to a third. It is also true when it comes to the indus-

⁸ See more on the views of J. Scott in: Šljukić & Janković, 2015

⁹ Ploeg states that 80% of European farmers use at least one of the mechanisms of repeasantization (Ploeg 2008; 2012).

trialization of agriculture, by which a part of the peasantry is transformed into agricultural entrepreneurs-farmers. However, at the same time, it is not accurate for at least two reasons. The first is the fact that deagrarianization is still not complete and that there are still millions, if not billions of peasants. The other reason is that the same processes that lead to depeasantization also cause "repeasantization". Ploeg explains that capitalism and globalization assault peasants and their resources, forcing them to accept entrepreneurial agriculture or to deagrarianize, while simultaneously provoking resistance from agricultural producers, who, in pursuit of autonomy and survival, are returning to previously abandoned mechanisms of farming, peasant ones. As M. Mitrović would put it, "peasantry disappears, but what is inherent to peasantry remains" (Mitrović, 1998). This is why, at the same time, we testify to the disappearance and the renewal of peasantry, which is recognized through resistance and struggle. The struggle between the peasantry and the Empire (Ploeg) is the battle between David and Goliath, but let's not forget that, in that battle, David won.

REFERENCES / ЛИТЕРАТУРА

- Dahrendorf, R. (1959). *Class and Class Conflict in Industrial Society*. London: Routledge & Kegan Paul Ltd
- Held, D. (2003). Debates on globalization. In: V. Vuletić (prir.), *Globalization – Myth of Reality?* (pp 48-60). Beograd: Zavod za udžbenike [In Serbian]
- Hilmi, A. (2013). *Peasants Nature. The Role of Peasants in Opening up a Range of Opportunities for Future Generations*. Tesis doctoral. Valencia: Universitat Politècnica de Valencia, Departamento de Economía y Ciencias Sociales Available at <https://riunet.upv.es/bitstream/handle/10251/34788/HILMI%20-%20PEASANTS%20%26%20NATURE.%20THE%20ROLE%20OF%20PEASANTS%20IN%20OPENING%20UP%20A%20RANGE%20OF%20OPPORTUNITIES%20FOR%20FUTURE...pdf?sequence=1>
- Hobsbawm, E. (1994). *Age of Extremes*. London: Abacus
- Kautsky, K. (1953). *The Agrarian Question*. Beograd: Kultura [In Serbian]
- Lenjin, V. I. (1958). *The Development of Capitalism in Russia*. Zagreb: Kultura [In Serbian]
- Marx, K. (1949). *Class Conflicts in France*. Beograd: Kultura [In Serbian]
- Marx, K. (1977). *Capital I-III*. Beograd: Prosveta [In Serbian]
- Marx, K. & Engels, F. (1945). *Communist Manifesto*. Beograd: Borba [In Serbian]
- Mendras, H. (1986). *Peasant Societies*. Zagreb: Globus [In Serbian]
- Mitrović, M. (1998). *Rural Sociology*. Beograd: Sociological Society of Serbia [In Serbian]
- Nelson, J. & Stock, P. (2016). Repeasantisation in the United States. *Sociologia Ruralis*, Vol. 58 (1), 83-103 Available at <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/pdf/10.1111/soru.12132>
- Ploeg, J. D. (2008). *The New Peasantries*. London: Earthscan
- Ploeg, J. D. (2012). The drivers of change: the role of the peasants in the creation of an agro-ecological agriculture. *Agroecologia* 6, 47-54 Available at <https://digitum.um.es/xmlui/bitstream/10201/29881/1/The%20drivers%20of%20change%2C%20the%20role%20of%20peasants%20in%20the%20creation%20of%20an%20agro-ecological%20agriculture.pdf>

- Ploeg, J. D. (2013). *Peasants and the Art of Farming. A Chayanovian Manifesto*. Winnipeg: Fernwood Publishing
- Ploeg, J. D. (2017). *The importance of peasant agriculture: a neglected truth*. Farewell address upon retiring as Professor of Transition Processes in Europe at Wageningen University & Research on 26 January 2017 Available at <http://edepot.wur.nl/403213>
- Scott, J. C. (1985). *Weapons of the Weak*. New Haven & London: Yale University Press
- Vanhaute, E. (2010). Peasants and depeasantization. *Handbook of World-System Analysis* Available at <http://www.ccc.ugent.be/file/116>
- Šljukić, S. & Šljukić, M. (2012). *The Land and the People*. Novi Sad: Mediterran Publishing [In Serbian]
- Šljukić, S. & Janković, D. (2015). *Rural in the Sociological Mirror*. Novi Sad: Mediterran Publishing [In Serbian]